

hangir Gehramanov), Bakı 1973; E. J. W. Gibb, *Osmanlı Şiiri Tarihi* (trc. Ali Çavuşoğlu), Ankara 1998, I-II, 73; Hüseyin Ayan, *Nesimi: Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni*, Ankara 2002, I, 73; Ersen Ersoy, *II. Bayezit Devri Şairlerinden Müniri, Hayatı, Eserleri ve Divanı: İnceleme-Tenkitli Metin* (doktora tezi, 2010), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 6, 24; Ali Cânîp, "Dokuzuncu Asır Şairlerinden Atâî'nin TuYuğları", *HM*, sy. 93 (1928), s. 286-287; M. Fuad Köprülü, "Türk Klasik Edebiyatındaki Husûsî Nazım Şekilleri: TuYuğ", *TM*, II (1928), s. 219-242; aynı yazı için bk. Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları II*, s. 194-228; Akif Bağirof, "TuYuğun Tür Özellikleri" (aktaran: Recep Toparlı), *Kardaş Edebiyatlar*, sy. 1, Erzurum 1982, s. 16-17; Kaya Türkay, "Ali Şir Nevâyî'nin TuYuğları", *Erdem*, IX/27, Ankara 1997, s. 1269-1280; Fatih Köksal, "Seyyid Nesimi'nin Bilinmeyen TuYuğları", *TUBA*, XXIV/1 (2000), s. 187-208; Recai Kızıltuğ, "Türk Edebiyatında TuYuğ ve Bazı Problemleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sy. 37, Erzurum 2008, s. 107-126; Ömer Faruk Akün, "Bâbü", *DİA*, IV, 397, 398, 399.

NİHAAT ÖZTOPRAK

TUZCUOĞULLARI

Doğu Karadeniz'de
Rize merkezli olarak ortaya çıkan
âyan ailesi.

Atalarının Konya'dan geldiği rivayet edilir. Tarihte ilk defa XVIII. yüzyılın sonlarında Memiş Ağa ile tanınmıştır. Memiş Ağa'nın Hopa eşrafından Hamdi Bey'in oğlu ve Erzurum Valisi Ahmed Paşa'nın yeğeni olduğu kaydedilmekle birlikte Tuzcuoğlu ailesiyle ilgili bugüne ulaşan en eski kayıt 1763 yılına aittir. *Trabzon Şer'iyye Sicili*'ndeki bu kayıta Rize sakinlerinden Tuzcuoğlu Ömer'in birçok kişiyi yanına toplayarak eşkıyalık yaptığından bahsedilir (Aygün, s. 50). Daha sonraki kayıtlarda ise Tuzcuoğlu Rize âyanı diye anılmaktadır. Bu durum, Tuzcuoğlu ailesinin rakiplerini bertaraf edip 1760'lardan itibaren Rize âyanlığını ele geçirdiğine işaret etmektedir.

Tuzcuoğulları'nın adı belgelerde, Ruslar'ın 1789'da Anapa Kalesi ve ardından Faş Kalesi'ni almaları üzerine onlara karşı koymak için bölge âyanlarından asker istenmesi sırasında tekrar zikredilir (Tatar, I, 221-222). Devlet hizmetini üstlenmek yoluyla gittikçe güç kazanan Tuzcuoğulları merkezden uzak olmanın sağladığı avantajla bölgede askerî, malî, idarî ve adlî denetim kurmaya başladılar. Tuzcuoğlu Memiş Ağa yerel bir âyandan bölgesel büyüklükte bir âyan konumuna yükseldi (Meeker, s. 224-225). Bunda onun Rusya'ya karşı savunmada verdiği hizmetler önemli rol oynadı. Memiş Ağa 1806'da Faş Kalesi

muhafızlığına tayin edildi (1806 tarihli bir belgede Faş Kalesi muhafızı olarak Derğâh-ı Muallâ kapıcıbaşlarından Tuzcuoğlu Mehmed adı geçmektedir, BA, *Trabzon Ahkâm Defteri*, nr. 3, s. 78/4). 1809'da Faş Kalesi'nin Rus kuşatmasından kurtarılmasında büyük hizmetler yaptı. Bir süre güçlü mahallî âyandan Hazinedaroğlu Süleyman Ağa ile iş birliği içinde hareket etti. Kendisine kapıcıbaşılık rütbesi verildi; Rize âyanlığı dışında Batum Kalesi ve Batum sancağı da yönetimi altına girdi. 1810 tarihli bir fermanla Tuzcuoğlu ailesinden başka isimler de anılmaktadır. Buna göre Trabzon sancağında bulunan keten bezi damga vergisi mukâtaası iltizamını açık arttırmayla "silâhşorân-ı hâssa"dan Tuzcuoğlu Seyyid Osman ve oğulları Seyyid Tâhir Ömer, Seyyid Abdülhâlid, Seyyid Abdülaziz, Seyyid Abdülhamid, Seyyid Ahmed Reşid ve Seyyid Mikdat almıştır. Burada adı geçenlerin hepsi için "seyyid" kelimesinin kullanılması ailenin peygamber soyundan geldiğinin kabul edildiğine işaret etmektedir. Bunlar muhtemelen Tuzcuoğlu Memiş Ağa ile bağlantılı olan aile fertleridir.

Memiş Ağa'nın savaştaki hizmetleri sebebiyle 1811'de âyanlık bölgesi Gönnye sancağına kadar genişletildi ve Rize'den başlayarak Doğu Karadeniz'in en nüfuzlu âyanı haline geldi. Buna karşılık daha önce Gönnye, Faş ve Anapa muhafızlığında bulunan Hazinedarzaâde Süleyman Ağa'nın hizmetlerinden dolayı kapıcıbaşılıktan vezirliğe yükseltilip 1811'de Trabzon valiliğine tayin edilmesi Memiş Ağa ile aralarındaki dostluğun bozulmasına yol açtı ve ikisi arasında şiddetli bir nüfuz mücadelesi başladı. Her ne kadar sorun bir alacak verecek meselesi yüzünden çıkmış gibi görünse de bunun altında ekonomik güç rekabeti yatıyordu. Trabzon ve Rize limanları bu rekabetle öne çıkmıştı ve Trabzon'daki kargaşalıklar ticaretin Rize'ye kaymasına yol açmıştı (Meeker, s. 199-202). Tuzcuoğlu ailesi Rize ve doğusundaki sahil kasabalarını kontrol ederken Hazinedaroğlu Trabzon'da iç kalede hükmediyordu. İç kale dışında Trabzon şehrinde vali gücünü birbiriyle rekabet halinde olan Şatıroğlu ve Kalcıoğlu aileleriyle paylaşmak durumundaydı. Kalcıoğlu Osman Bey, Tuzcuoğlu Memiş Ağa'nın damadı idi. Bölgedeki diğer âyanlar da esasen iki kısma ayrılmıştı. Bir grup, başta dönem dönem Trabzon gümrüğü gelirlerini iltizamen alan Şatıroğlu olmak üzere valinin yanında yer alırken diğer grup, 1811'den itibaren bölgedeki nüfuzlarını kırmaya çalışan valiye karşı dire-

nen âyanlardan meydana geliyordu. Bunlardan Tonya âyanı Hacısâlihoğlu Ali Ağa âyanlık bölgesini Maçka'ya genişletmiş, ancak merkezin bu durumu tanımamasına rağmen geri adım atmadığı için 1813 yılında idama mahkûm edilmişti. Ali Ağa gibi Of ve Sürmene ağaları da valiye karşı Tuzcuoğlu Memiş Ağa'yı destekliyordu.

Nihayet vali Tuzcuoğlu Memiş Ağa'yı merkeze şikâyet ederek idamı için ferman aldı (Eylül 1815). Bunun üzerine Memiş Ağa ve müttetikleri kuvvetlerini birleştirip Trabzon'u kuşattı ve 18 Ağustos 1816'da şehri ele geçirdi. Valinin kaymakamı sıfatıyla buranın idaresini üstlenen Çeçenoğlu Hasan Ağa'yı bir gemiye bindirerek şehirden uzaklaştırdı. Tuzcuoğulları ve onunla beraber hareket eden âyanlar daha sonra hâkimiyet ve nüfuz alanlarını genişlettiler. Fakat Çeçenoğlu Hasan Ağa merkezin gönderdiği kuvvetler ve Samsun, Amasya, Tokat, Sivas dolaylarındaki âyanlardan toplanan askerlerle 1816 Kasım sonunda Trabzon'u geri aldı. Önce Rize'deki konağına çekilen Memiş Ağa oradan Of'a kaçtı. Burada Hazinedaroğlu ile ittifak halinde olan Şatıroğlu gibi âyanların desteğiyle kuşatılıp 26 Ekim 1817'de ele geçirildi ve hemen idam edilerek başı İstanbul'a gönderildi. Bu sırada oğlu Ahmed'in on dört yaşlarında olduğu göz önünde bulundurulursa Memiş Ağa'nın öldürüldüğünde yaşının 100'ü geçtiği iddiasını şüphayle karşılamak gerekir. Memiş Ağa'nın türbesi Of'un Pazarönü (Alona / Alanomakod) köyündedir. İsyanın diğer liderlerinden Kalcıoğlu Trabzon'dan çıkarılarak Sürmene'ye, Hacısâlihoğlu da Tonya'dan çıkarılıp Trabzon'a yerleştirildi. âyanların çıkarabileceği yeni bir isyanı engellemek için Hazinedarzaâde Süleyman Paşa da Alâye (Alanya) sancağına tayin edildi, fakat yolda hastalanarak öldü. Yeni gelen

Tuzcuoğlu Memiş Ağa'nın Of'un Alona köyündeki türbesi

TUZCUOĞULLARI

vali Kaptanıderyâ Koca Hüsrev Paşa eski valinin müttefiki Şatıroğlu Osman Bey'le iş birliği yapmaya başladı. Bunun üzerine Kalcıoğlu Osman Bey ve Hacısâlihoğlu Ali Ağa, Trabzon'un batısında bulunan sahil kasabalarındaki âyanlarla (Eynesil âyanı Dedeoğlu Süleyman Bey, Bahadıroğlu ve Hacifettahoğlu) ittifak yaparak valiye karşı harekete geçti. Vali Hüsrev Paşa Ocak 1819'da âyanları geri püskürttü.

1820-1821'de Trabzon valiliğine getirilen Sâlih Paşa âyanları kontrol altına alamayınca merkezden askerî yardım talep etti. Memiş Ağa'nın oğlu Ahmed Ağa eniştesi Kalcıoğlu Osman Bey'le birleşerek valiye karşı harekete geçmişti. İstanbul'dan gönderilen bir ara bulucunun özellikle halkın üzerindeki vergilerin azaltılması gibi önlemlerle âyanlara sağlanan desteği azaltması ve onları ikna etmesiyle isyan sona erdi. Sâlih Paşa valilikten azledildi ve Memiş Ağa'nın kardeşinin oğulları Tâhir, Abdülkadir ve Abdülaziz ağalar devlet hizmetine alınıp sakinleştirilmeye çalışıldı. 1825 yılına kadar yeni bir ayaklanma görülmeydi (Aktepe, III/5-6 [1951-52], s. 39). 1825'te Çeçenoğlu Hasan Ağa'nın Trabzon valiliğine tayininden sonra daha önce Tuzcuoğlu Memiş Ağa'ya karşı müttefiki olan Şatıroğlu Osman Bey ile ilişkileri bozuldu ve Şatıroğlu'nun Trabzon'dan çıkarılmasını istedi. Şatıroğlu'nun Erzurum'a tayiniyle kriz aşılmış oldu. Tuzcuoğlu ailesi bu dönemde bir isyan hareketine kalkışmadı. 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında Rize ağalarından asker gönderenler içinde ilk sırada Tuzcuoğlu Tâhir Ağa, Abdülkadir Ağa ve Abdülaziz Ağa anılmaktadır (BA, HAT, nr. 1072/43876-A). Savaşın ardından Tuzcuoğulları ile Trabzon valisi arasında yeni meseleler ortaya çıktı. Nisan 1830 tarihli bir hükümde Rize âyanlığı iddiasında bulunan Tuzcuoğlu Aziz'den söz edilmesi dikkat çekicidir (BA, *Trabzon Ahkâm Defteri*, nr. 4, s. 161/2).

1829'da Trabzon'a tayin edilen Hazine-daroğlu ailesinden Osman Paşa 1831'de Tuzcuoğlu Tâhir Ağa'yı Rize mütesellimliğine, Abdülkadir Ağa'yı Çürüksu kaymakamlığına, Şatıroğlu'nu Trabzon'daki askerî kumandanlığına getirerek kendisine karşı bir baş kaldırıyı önlemeye çalıştı. Kötü hâsılat ve yüksek vergiler yanında Mısır'da Mehmed Ali Paşa'nın ayaklanma haberlerinin 1831'de Trabzon'a ulaşmasıyla valinin otoritesi iyice sarsıldı (Bryer, sy. 26 [1969], s. 202). Vali, yokluğunda bir isyanı engellemek düşüncesiyle Tuzcuoğlu Tâhir Ağa'yı 750 kişilik bir kuvvetle yanına alıp orduya katılmak üzere Trabzon'dan ay-

rıldı. Bu fırsattan yararlanan Tuzcuoğulları ve müttetikleri 1832'de tekrar ayaklandı. Özellikle Gönye ve Livana bölgesinde gerçekleşen hareket bastırıldı ve Tuzcuoğlu Abdülkadir Ağa İstanbul'a çağrıldı. 1833'te Rize'de âyanlık iddiasında bulunan kişi olarak Tuzcuoğlu Tâhir'in adı geçer (BA, *Trabzon Ahkâm Defteri*, nr. 4, s. 195/2). Bir süre sonra Rize'ye dönen Abdülkadir Ağa yeni bir isyan başlattı ve Gönye üzerine yürüdü. Sürmene-Pazar arasında gerçekleşen bu ayaklanma sırasında Şatıroğlu Osman Bey, Hacısâlihoğlu Ali Ağa, Tirebolulu Kethüdâoğlu Emin Ağa ve diğer âyanlar Trabzon valisini desteklemek için Tuzcuoğulları'na karşı harekete geçtiler ve ayaklanmayı bastırarak Tuzcuoğulları'nın konağını kuşattılar. Tuzcuoğulları'ndan Abdülkadir Ağa Mayıs 1834'te yakanarak idam edildi. Bunun üzerine Tâhir ve Abdülaziz ağalar ve oğulları Hamid, Ömer, Behram ve Ârif, Erzurum valisine teslim oldular ve aflarını talep ettiler. Valinin aracılığıyla affedilip Aralık 1834'te Rusçuk ve Varna'ya yerleştirildiler (Aktepe, III/5-6 [1951-52], s. 51-52). Böylece imparatorluğun diğer bölgelerinde görüldüğü gibi Doğu Karadeniz'de de merkezî otorite tesis edilmiş oldu.

Rize'nin 1834'te yapılan nüfus sayımıyla ilgili kayıtlarda Memiş Ağa'nın konağının bulunduğu Piriçelesi mahallesinde onun oğlu Ahmed'in adına rastlanır. Aynı tarihte Ahmed'in iki oğlu da kayıtlıdır. Bunlardan biri Mehmed, diğeri Hurşid'dir. Tuzcuoğlu Ahmed'in konağında "tebaası" diye belirtilen hizmetlilerin de olduğu anlaşılmaktadır (*Trabzon Nüfus Defteri*, nr. 1144, s. 13). Babasının idamı ve amcasının oğullarının sürgün edilmesine rağmen Ahmed Ağa'nın babasından devraldığı mirası koruduğu ve Rize'nin nüfuzlu aileleri arasında yer almayı sürdürdüğü anlaşılmaktadır. 1850 yılında Rize'de öşür vergisi kayıtlarında Piriçelesi, Paşayan (Çarşı), Babik (Tophane), Kalohten (Paşakuyu), Müftüparafol (Fatih-Dereüstü-Müftü), Kuvaroz (Gülbahar), Humrik (İsmet Paşa), Kale, Yaka (Eminetin), Haçanoz (Çamlıbel) mahalleleri; Rados İspalnoz (Uzun), Uma (Ortapazar), Hanis (Bildircin) köyleri ve Gündoğdu'da Mikrokaloz (Tatlıdere-Hamidiye) köyünde Tuzcu-zâde olarak İsmâil, Mehmed, Reşid, Mahmud, Şâkir, Mustafa ağalar, (Abdül) Hamid Ağa ve kardeşleri kaydedilmiştir (BA, MAD, nr. 7958). Bunlardan İsmâil ve Mehmed ağaların beş farklı mahallede arazi sahibi olması ve yüksek miktarda öşür vergisi ödemesi toprak zenginliklerini koruduklarını göstermekte ve "zâde" şeklinde kaydedil-

meleri de âyanlığın getirdiği asilzadeliliğin unvan halinde korunduğuna işaret etmektedir. 1853'te Rize'de eşkıyalık yapanların listesinde Tuzcuoğulları'ndan hiç kimsenin adının geçmemesi ailenin artık merkezî yönetimle bir anlaşmazlığının kalmadığını gösterir. 1880'de hükümetin hazırladığı bir cetvelde Rize'nin nüfuzlu şahsiyetleri arasında ilk sıralarda Tuzcuoğulları Mahmud Ağa, Hacı Mehmed Ağa, İsmâil Ağa, Hurşid Efendi ve Hacı Ârif Ağa sıralanmaktadır. Adı geçenlerden ilk üçü "emlâkça ve haysiyetçe" birinci derece, yani zengin ve yönetimle ilişkileri iyi olarak sınıflandırılmıştır (BA, Y.PRK.UM, nr. 2/40, lef 9). Bunlardan Mahmud Ağa'nın 1881'de Rize belediye reisi olduğu dikkati çeker (Taşpınar, s. 270).

Millî Mücadele döneminde Trabzon'daki Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyyet Cemiyeti'nin Rize şubesi Tuzcuoğlu Şâban Efendi başkanlığında kuruldu ve cemiyette aynı aileden Hakkı Efendi de yer aldı. 1919'da Rize'de kurulan Trabzon Muhâfaza-i Hukûk-ı Milliye Cemiyeti'nin kurucularından biri de Tuzcuoğlu Süleyman Tefvik Efendi'dir. 1920'de Rize'deki askerî birlikleri idare eden liderler arasında Tuzcuoğlu Hâlid Ağa bulunmaktaydı. Hâlid Ağa, Sakarya savaşına kendi birliğiyle katıldı ve Büyük Taarruz'da önemli başarılar gösterdi. Tek parti döneminde bölgedeki diğer birçok âyan ailesi gibi Tuzcuoğulları'nın da siyasetten uzak durduğu anlaşılmaktadır. 1934 soyadı kanunuyla aile mensupları genellikle Tuzcu soyadını almıştır. Osmanlı dönemindeki idarecilik geleneği ve emlâk zenginliğine bağlı şekilde Cumhuriyet döneminde de Tuzcuoğlu ailesi Rize'nin nüfuzlu ailelerinden biriydi. Aile mensuplarından bazıları başta İstanbul olmak üzere başka şehirlere göç ettiler. Fakat ailenin önemli bir kısmı Rize'nin merkezinde Memiş Ağa'nın konağı ve çevresinde Piriçelesi, Kambursirt ve Tophane mahallelerinde yaşamaktadır. Tuzcuoğulları'na ait üç konaktan Tahsin Ağa Konağı'nın duvarları, Mahmud Paşa'nın konağı ise tamamen yıkılmıştır. Memiş Ağa'nın konağı üç katlıdır, hamam ve hapishane kısmı harap durumda olmakla birlikte ana bina ayaktaadır.

BİBLİYOGRAFYA :

National Archives of United Kingdom, FO 195/101 (İngiltere'nin Trabzon Konsolosu H. Suter'in 12 Mayıs 1834 tarihli raporu); Şâkir Şevket, *Trabzon Tarihi*, Trabzon 1294, s. 256-273; Mahmut Goloğlu, *Trabzon Tarihi*, Ankara 1975, s. 138-164; Mehmet Bilgin, *Sürmene Tarihi*, İstanbul 1990, tür.yer.; Sabahattin Özel, *Millî Mücadelede Trabzon*, Ankara 1991, s. 60-66, 104; M. E. Meeker,

A Nation of Empire: The Ottoman Legacy of Turkish Modernity, Berkeley 2002, s. 199-202, 224-225; Özcan Tatar, "1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Trabzon ve Çevresinin Yeri ve Önemi", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri* (haz. Mithat Kerim Arslan v.dğr.), Trabzon 2002, I, 201-235; Mehmet Beşirli, "XIX. Yüzyılın Başlarında Karadeniz Bölgesi ve Ayan-Devlet Perspektifinden Trabzon Valisi Hazinedârzâde Süleyman Paşa", *a.e.*, I, 327-343; Rıza Karagöz, *Canıklı Ali Paşa*, Ankara 2003, s. 23; Ali Taşpınar, *Rize Tarihi*, Rize 2004, s. 270, 400, 440-451, 487-488; Necmettin Aygün, *Onsekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret*, Trabzon 2005, s. 50; Muhammet Safi, *Rize Tahriri Öşür Envanteri: 1850 Rize Sülaleleri*, İstanbul 2007, s. XXX-XXXI, 2, 5-8, 10, 12, 14, 17, 24, 29, 34, 149; İsmail Akbal, *Millî Mücadele Döneminde Trabzon'da Muhalefet*, Trabzon 2008, s. 85; M. Münir Aktepe, "Tuzcu Oğulları İsyanı", *TD*, III/5-6 (1951-52), s. 21-52; A. Bryer, "The Last Laz Risings and the Downfall of the Pontic Derebeys, 1812-1840", *Bedi Kartlisa*, sy. 26, Paris 1969, s. 191-210.

MEHMET HACISALİHOĞLU

TUZLA

(bk. LARNAKA).

TUZLA

Bosna-Hersek'te tarihi bir şehir.

Ülkenin kuzeydoğusunda Majejica dağının eteklerinde kurulmuştur. Kapsamlı arkeolojik araştırmalar Tuzla'nın Neolitik dönemden itibaren bir yerleşim yeri olduğunu gösterir. Roma idaresi devrinden çok az bir iz kalmıştır. X. yüzyılın ortalarında Konstantinos Porphyrogenetos ve XII. yüzyılın ortalarında Pop Dukljanin bölgeyi Soli (Tuzla) diye zikreder. XII. yüzyılda Macarlar tarafından idare edilen Tuzla yöresini Ban (vali) Borič, Bosna'ya dahil etti. 1253'ten itibaren Macarlar'ın Mačva banlığının bir parçası idi. 1284-1300 yılları arasında Soli dahil Usora bölgesinin doğu bölümü Macar vasalı olan Sırp Kralı Dragutin tarafından yönetildi. Ban II. Stjepan Kotromanić'in idaresi esnasında (1322-1353) Usora ve Soli de Bosna Devleti'nin bir parçası oldu. Burada Bogomiller denilen heretik Bosna kilisesi taraftarlarının erken dönemden itibaren bulunduğu kaynaklarda zikredilir. Onlardan kalma lahit benzeri, süslemeli pek çok mezar taşı bugüne ulaşmıştır. 1340'ta Macar Katolik kilisesi Bogomiller'e karşı bölgeye Fransiskan rahipleri yolladı. Bosna ve Drina nehirleri arasındaki topraklarda on Fransiskan manastırı inşa edildi. Bunların ikisi Soli'deydi. Manastırlar Osmanlı idaresinin ilk

yüzyılında fonksiyonlarını devam ettirdi ve vergi imtiyazı tanındı. Bölgede Tuzla adıyla anılan iki ayrı yerleşim yeri vardı. Bunlardan Donja Tuzla (Aşağı Tuzla) bugünkü Tuzla kasabasıdır; 10 km. uzaklıkta olan diğeri ise Gornja Tuzla (Yukarı Tuzla) adını taşıyordu. Donja Soli ahşap ve kerpiçten yapma bir istihkama sahipti. Burayı 1463'te Osmanlı tarihçisi Neşri Ağaçhisar diye zikreder. Bosna kralı Ağaçhisar'ı Osmanlılar'ın eline geçmesini önlemek için yakıttırıştır. Tarihî araştırmalarda uzun süre Tuzla'nın Osmanlılar tarafından 1512 yılında ele geçirildiği yazılmıştır. Ancak 872 (1467-68) tarihli *Tahrir Defteri*'ndeki kayıtlar (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. 076) buranın 1474 Nisanından önce Osmanlı idaresine girdiğini gösterir.

884 (1479) tarihli bir mukâtaa defterinde (BA, MAD, nr. 176) Donja Tuzla'da yetmiş beş, Gornja Tuzla'da on beş hristiyan hânesi bulunduğu belirtilir. 1480'de bu iki Tuzla, Macar baskınlarına karşı daha iyi korunması için İzvornik (Zvornik) sancağına dahil edildi. 1479'da tuzlalardan 12.304 akçe sağlanmıştı. 1548 yılında iki tuzlanın geliri on kat artacak ve 129.856 akçeye ulaşacaktır. 1521'de Osmanlılar'ın Belgrad'ı fethinden sonra Doğu Slavonya ve 1526'da Osijek'te (Essek) hâkimiyet kurulunca Tuzla bölgesi sınır olmaktan çıktı ve hızlı biçimde gelişmeye başladı. 1533 tarihli *Tahrir Defteri*'nde bölgede İslâmlaşma'nın hızlandığına ve yayıldığına işaret edilir (BA, TD, nr. 173). Osmanlı kayıtlarında Memleha-i Zir (Aşağı Tuzla) diye geçen Donja Tuzla yedi müslüman, kırk altı hristiyan, Memleha-i Bâlâ (Yukarı Tuzla) diye geçen Gornja Tuzla 144 müslüman, on hristiyan hânesinden ibaretti. Müslümanlar tahrir defterlerindeki pek çok örnekte görüldüğü gibi mahallî halktan Bosna asıllılar, büyük bir ihtimalle de vaktiyle Katolikleştirilen gizli Bogomiller idi. 955 (1548) tarihli *Tahrir Defteri*'ne göre her iki yerleşim ilginç bir büyüme gösterdi. Aradan geçen on beş yıl içerisinde Donja Tuzla müslümanları yediden 283'e, hristiyanlar ise kırk altıdan 123 hâneye ulaşmıştı. Gornja Tuzla'nın 144 müslüman hânesi 422'ye çıkmış, hristiyan hânesi ondan on üçe yükselmışti. Böylece bu sonuncu kasaba % 99'u müslüman olan bir yerleşim yerine dönüşmüştü. Aynı yıllar arasında kasabanın tam merkezindeki Gornja Tuzla Franjevački Samostan Sv. Marije Manastırı bölgenin tamamen müslümanlaşmasıyla kapanmıştı. 1541'de Kanûnî Sultan Süleyman'ın izniyle mahallî Katolik Knez Petar Soić, Gornja

ve Donja Tuzla arasındaki Gradovrh tepesine manastırı tekrar yaptırdı. 1683-1699 yıllarında süren uzun savaşlara kadar bu manastır varlığını devam ettirdi. XVI. yüzyılda Donja Tuzla, Gornja Tuzla'nın duraksadığı bir dönemde ilerleme gösterdi ve ana yerleşim merkezi haline geldi. 1533-1548 yılları arasında Donja Tuzla savunma duvarlarıyla güçlendirildi. 981'de (1573) burası bir kadılık merkezi oldu. 1548'de Osmanlı idaresi Tuzla'daki tuz yatakları için bir kanun çıkardı ve bu kanun Osmanlı hâkimiyetinin sonuna kadar yürürlükte kaldı. Buna göre her yıl buradan 400 ile 600 ton tuz elde edilmmiştir.

Hamza Bâli'nin müridlerince yürütülen heretik Hamzaviyye tarikatı faaliyetleri dışında Tuzla bölgesinde tarikat hareketlerine dair çok az şey bilinmektedir. Hamza Bâli özellikle Tuzla ve civarında faal olup bâtınî fikirlerini yaymaya çalıştı. Daha sonra bir bakıma Hamzaviyye hareketi merkezi haline gelen Gornja Tuzla'da tutuklandı ve İstanbul'da idam edildi (1573). 990'da (1582) çıkan yeni bir Hamzavî isyanı bastırıldı, isyancılardan birkaçı Gornja Tuzla'da idam edildi. Hareket gizli de olsa XVIII. yüzyıla kadar bölgede varlığını sürdürdü. Tuzla, 1555'ten kısa bir süre önce kurulan Üsküp'teki Halvetiyye / Sinâniyye Tekkesi'nin kurucusu olan Şeyh Velî Efendi'nin de memleketidir. Sinâniyye tarikatı Makedonya, Kosova, daha kuzeye Slavonya'ya ve Osmanlı Macaristanı'na Üsküp'ten yayıldı.

1572'den kısa bir süre önce Semendire sancak beyi olan Tur Ali Bey, Donja Tuzla'da bir cami, bir mektep, bir hamam, bir han, bir su sistemi, otuz sekiz dükkânı içeren bir vakıf kurdu ve bu vakfa 300.000 akçe tahsis etti. XVI. yüzyılın ikinci yarısında her iki yerleşim birimi büyümeye devam etti. 1600-1604 yıllarında kaleme alınan *İzvornik Livâsı Tahriri*'nde (BA, TD, nr. 743) Donja Tuzla'da 373 müslüman ve 133 hristiyan hânesinin bulunduğu belirtilir (tahminen 2500 kişi). Gornja Tuzla'nın ise neredeyse tamamı müslümandı, cami ve mescidleriyle birlikte on bir mahallesi bulunuyordu. Buradaki hristiyanlar bir mahalleye toplanmıştı. XVI. yüzyılın ilk yarısında pek çok Ortodoks hristiyan Eflak, Tuzla ve civarına yerleşti, bunlar giderek Sırplaştırıldı. Bölgede bilinen en eski Ortodoks kilisesi 1528'de zikredilen Teoçak Kalesi'nin yakınındaki Srednj / Rudine köyündeydi. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Ortodoks hristiyanlar bölgeyi dinî ve kültürel açıdan önemli kılan birkaç manastır yapmıştı (Papaća ilk defa 1547 yılında zik-